Aforismele lui Lucian Blaga – relația cu proverbele românești

Simona Gridan
Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu

Abstract:

The paper proposes a comparative analysis at a formal and compositional level of a series of aphorisms and similar or complementary proverbs. Of the volumes of aphorisms: *Discobolus*, *Stones for my Temple*, *The Ardor of the Island*, *Hourglass of the Sand*, *From the Spirit of the Heresy*, the first two are the object of study of this work

Key Words: aphorism, proverbs, Romanian Literature, Blaga

Doctorand în filosofie la Viena, între anii 1916 și 1920, Lucian Blaga cunoaște influența culturii germane și implicit a orientării expresioniste care, tinzând spre regăsirea esențelor umanului într-o epocă degradată de automatismul existențial, absolutizează lumea arhaică. Subiectivitatea lui Blaga însă distorsionează valențele expresionismului și îl determină pe scriitor să-l filtreze prin propria-i sensibilitate: ”Din contactul liber al simțurilor cu natura”, se găsește la Blaga ”nu numai o impresie de prospețime, ci și un fel de bucurie de a trăi, un optimism și chiar un fel de frenezie aparentă, nietzscheiană, cu răsuflarea scurtă, limitată la senzație sau sprijinită pe considerații pur intelectuale”¹. Încadrându-se într-o galerie de scriitori și filosofi care publică volume de maxime (Goethe, Spengler, Schelling, Neitzsche) și influențat de gândirea magică ce își are eco-ul în experiențele trăite la vârsta copilăriei, Blaga are un tip de gândire sapiențială, de unde izvorăsc majoritatea aforismelor sale. Această gândire arhaică universală este specifică literaturii populare în care el vede exclusiv un factor de stil, întrucât nu o asimilează cu nimic ce îi poate conferi individualitate (etnie sau psihologie).

Lucrarea își propune analiza comparativă la nivel formal și compozițional a unor serii de aforisme și proverbe asemănătoare sau complementare. Dintre volumele de aforisme, *Discobolul*, *Pietre pentru templul meu*, *Elanul insulei*, *Ceasornicul de nisip*, *Din duhul eresului*, primele două constituie obiectul de studiu al acestei lucrări, abordând teme și motive care

¹ Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Editura ”Socec&Co”, București, 1937, p. 97.

procupă mentalitatea populară: ”În proverb se rostește înțelepciunea omului care pătimește, într-un chip sau altul, în freamătul lumii. Proverbul este înțelepciunea omului pățit, iar nu simplu, al omului cu experiență, care privește lumea ca spectator”.

Deși provin din universuri culturale și sociale marcate de valori distincte, punctele de convergență dintre creatorul de aforisme și cel de proverbe nu lipsesc. Oportunitatea invocării lor derivă din relația structurală, întrucât concepte care își au seva în înțelepciunea populară sunt preluate și resemantizate de către scriitor. De aceea, pe de altă parte, elementul de disjunctie îl constituie substanța. De exemplu, temele principale comune următoarelor fragmente sunt viața și moartea. Atât în aforisme, cât și în proverbe, din punct de vedere formal, cele două substantive sunt așezate în relație de opoziție. Fiecare concept se definește prin raportare la celălalt, ridicând o problemă la nivel de conștiință. Gândirea populară le percepe ca simple fenomene biologice, cu un aspect filosofic, dar și cu o semnificație socială: ”Nașterea omului e pentru alții; moartea e a lui”. Infinitivul lung al verbului ”a naște” trimite către prima etapă dintr-un ciclu existențial; ea este comună, se întâmplă în comunitate, doar moartea este singulară. ”Pământul te naște, pământul te crește, pământul te mistuie”; teluricul este factorul decizional prin care se asigură regresia thanatică, o naștere din sine și o moarte în sine, în timp ce pentru Blaga acestea sunt posibile numai în spațiul celest, însemnând transcendență: ”Viața nu este numai viață. Poate că inima zvâcnește, cu fiecare bătaie a ei, între două limite: între viață și moarte. Moartea ar fi, cu alte cuvinte, un punct pe care inima îl atinge ritmic, în fiecare secundă o dată” (*Viața este ea însăși plus contrariul ei*). În studiul ”Spațiul mioritic”, el demonstrează că una dintre categoriile specifice *duhului românesc* este categoria sofianicului, care înclină spre conceperea transcendentului într-un sens coborâtor, spre lume, spre pământ, spre om, o ”mitologie a Dumnezeuului care coboară tot pe scări de lumânări”. În strădania de a ajunge la ”infinitul gol pe care imaginația mitică încearcă să îl populeze”², lumea capătă dimensiunile cosmosului și devine ”o totalitate cu prelungiri nesfârșite în spațiu și timp”³.

Spre deosebire de proverbele populare care sunt caracterizate printr-o doză de simplificare convențională, pentru că adeseori sunt alimentate de experiența practică, opera lui Lucian Blaga este rodul unei gândiri filosofice care face referire la o explicație științifică: ”ea nu izvorăște atât dintr-o emoție profundă, ci din regiunea senzației sau din domeniul cerebralității”⁴. Scriitorul ”are ceva din naivitatea primitivului. Conștiința sa va păstra până la sfârșit urme ale

² George Gană, *Opera literară a lui Lucian Blaga*, Editura Minerva, București, 1976, p. 17.

³ *Ibidem*.

⁴ Eugen Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, Editura ”Socec&Co”, București, 1937, p. 98

experienței originare, ale sentimentului că lumea este străbătută de puteri magice”⁵. Motivul *fugit ireparabile tempus* este perceput diferit de către cei doi creatori. Filosoful îl evocă pe Chronos care transmite vremelnicia, declanșând sentimentul melancoliei, specific blagian: ”De când a început istoria umanității, chiar și Chronos a devenit materialist. El roade cu pila zimții banilor. Aceasta e treaba lui” (*Molipsire*). Oglinda timpului reflectă nesfârșita suită a generațiilor, a epocilor, a ființelor. Timpul și dimensiunea lui, oamenii și realizările lor au favorizat prăbușirea sau împlinirea stărilor noastre sufletești. George Gană semnalează în monografia sa, ”Opera literară a lui Lucian Blaga”, că melancolia blagiană ”este sau creează obsesia existenței”⁶, de unde și gravitatea pe care o dobândește sensibilitatea metafizică, adică atribuirea unui sens ontologic lumii și nevoia imperioasă de absolut. Tot de aici, fixarea perspectivei magice asupra ei. De cealaltă parte, mentalitatea nepervertită a creatorului popular asimilează scurgerea ireversibilă a timpului cu degradarea progresivă a valorilor tradiționale: ”Din noroi tot vei mânca ceva, iar din uscăciune nimic”. Prezentul verbului ”a roade”, din structura ”roade cu pila zimții banilor” denotă caracterul implacabil al trecerii timpului, iar forma de viitor ”vei mânca” sugerează conștientizarea și asumarea acestui fapt: ”Când de ciori, iarnă curând”. Proverbele reprezintă și ele o filosofie, dar una aparte, a poporului, în care concepția asupra lumii se contopește cu povețele practice: ”Idea magicului are o funcție cognitivă *sui generis*: ea se substituie adesea, în chip rezumativ, unor *multiple și varii necunoscute*, constituind o explicație provizorie, *un interimat*, până la obținerea explicației științifice. Această funcție are, pentru mentalitatea primitivă, o finalitate pragmatică”⁷.

Unele aforisme, atât ca expresie etică și socială, cât și ca valoare lexicală, sunt cu mult mai aproape de autenticitatea populară. O altă noțiune concludentă prezentă în ambele tipuri de discurs este cuvântul. Într-o vastă *commedia dell'arte*, cum este societatea, el îndeplinește funcții multiple: cuvântul invectivă, care biciuiește, cuvântul care dezmiardă, cuvântul ca expresie a emoției (”Si vis me flere, dolendum est/ Primum ipsi tibi”, îndeamnă Horațiu în a sa ”Ars poetica”). Dar, asemeni lui Blaga, creatorul popular înclină, în proverb, spre o formă lapidară și recurge la o sintaxă originală, eliptică de predicat: ”Cuvântul cel înțelept – cea mai mare armă”. El utilizează exclusiv termeni cheie care dau plasticitate și putere sugestivă cugetării. Distanțându-ne de platitudini și situându-ne în sfera creației blagiene, vom constata că această teorie arhaică a cuvântului ca forță supremă este reiterată, întrucât gândirea sapiențială

⁵ George Gană, *Opera literară a lui Lucian Blaga*, Editura Minerva, București, 1976, p. 16.

⁶ *Ibidem*, p. 22,

⁷ George Gană, *Opera literară a lui Lucian Blaga*, Editura Minerva, București, 1976, p. 13.

a scriitorului cunoaște influența autorilor de maxime: ”Cuvintele... sunt mai mult sau mai puțin pietre la dispoziția conștiinței. Sintaxa, însă, este ceva subliminar” (*Locul spiritului*). Ele au, la fel ca în concepția populară, capacitatea de a modela conștiințe, dar Blaga face o observație esențială. Prin definiție, sintaxa este partea gramaticii care studiază funcțiile cuvintelor, ale propozițiilor în vorbire și care stabilește regulile lor de îmbinare. Filosoful le asociază cu ”pietrele”, pentru că, inițial, ele sunt goale de conținut. Așadar, rolul sintaxei, în viziunea sa, este de a le contextualiza, conferind mesajului bogăția de sensur: ”În ierarhia existenței, spiritul domină cuvintele, dar e dominat de sintaxă”.

Dacă la nivelul proverbelor, observațiile profunde, clare prind contur în formulări succinte, iar economia de mijloace lingvistice și stilistice este proba unei mari virtuozități, în aforismele lui Blaga, gândirea este explicită. O problemă existențială concentrată inclusiv în cugetările populare este cunoașterea de sine. Omul, complex bio-psihic ce își însemnează segmentul de timp cu pecetea personală, autentică, trăind ”întru mister și revelare”, este minuțios analizat în intimitatea procesului subiectiv. Astfel, se ajunge la concluzia că sufletul său are destule cute ascunse, greu de explorat, așa cum susțin, în maniera proprie însă, creatorul de aforisme și cel de proverbe: ”Există ascunzișuri ale sufletului ușoare ca umbrele. Ele dispar îndată ce încerci să le luminezi” (*Pietre pentru templul meu*), ”Greu se cunoaște cineva pe sine”. În viziunea lui Blaga, unele trăiri sunt proiectate să rămână în obscuritate, poate fiindcă, așa cum impune și Marele Anonim prin cenzura transcendențială, omul nu a fost conceput pentru a suporta întregul adevăr. Chiar dacă nimeni nu poate înțelege perfect mecanismele interioare, în înțelepciunea populară, încercarea de autocunoaștere nu este un act imposibil, tocmai pentru că gândirea și orizontul cunoașterii sunt mărginite.

În concluzie, ”nestrălucind prin vervă spirituală și concizie expresivă, producția sentențioasă a lui Blaga are în schimb sugestivitate imagistică și respirație lirică”⁸. Între aforismele sale și literatura populară se produce un fenomen de osmoză, se exercită interacțiune, pentru că în proverbe există un tumult de motive și teme care germinează în creația sa filosofică (viața, moartea, timpul, cuvântul, cunoașterea de sine). Pe de o parte, forma în care se cristalizează cele două tipuri de discurs și primitivitatea gândirii creează o punte de legătură între ele, însă pe de altă parte, conținutul semnalează incommensurabilă diferență.

⁸Academia Română, *Dicționarul literaturii române*, vol. I, Editura Univers Enciclopedic, București, 2012, p. 186.

Bibliografie primară

Blaga, Lucian, *Discobolul*, în *Aforisme*, Editura Humanitas, București, 2008.

Blaga, Lucian, *Pietre pentru templul meu*, în *Opere*, vol. 7, Editura Minerva, București, 1980.

Blaga, Lucian, *Gândire magică și religie*, în *Opere*, vol. 10, Editura Minerva, București, 1986.

Pasachia, Gheorghe, *Buna-cuviință oglindită în proverbe și maxime din toată lumea*, Editura Albatros, București, 1970.

Rahmil, Monica, *Ghicitori și proverbe*, Editura de stat pentru literatură și artă, București, 1957.

Bibliografie secundară

Academia Română, *Dicționarul literaturii române*, vol. I, Editura Univers Enciclopedic, București, 2012.

Crohmălniceanu, Ovid S., *Literatura română și expresionismul*, Editura Minerva, București, 1978.

Gană, George, *Opera literară a lui Lucian Blaga*, Editura Minerva, București, 1976.

Lovinescu, Eugen, *Istoria literaturii române contemporane (1900-1937)*, Editura ”Socec&Co”, București, 1937.

Pavelescu, Gheorghe, *Studii și cercetări de folclor*, București, Editura Minerva, 1971.